

DE LOKERSE VILTNIJVERHEID BINNEN HET BRITISH EMPIRE

Harry VAN ROYEN

Lokeren is op vlak van de vellenbewerking zeker de plaats in Vlaanderen waar een aantal gebouwen nog aan een ambachtelijk verwerkingsprocede herinneren. Niet alleen bovengronds zijn er nog talrijke getuigen van de Lokerse vellenbewerking tot vilt, basisgrondstof voor de hoedenfabricatie, overgebleven. De bodem werd, door het gebruik van enkele zware metalen en cyanideoplossingen, sterk vervuild¹.

Deze erfenis heeft natuurlijk zijn oorzaken in het verleden. Lokeren was daarbij niet de enige gemeente in Vlaanderen waar vellen tot vilt werden bewerkt. Uit het Fonds Hinderlijke Inrichtingen² kan men onder andere sporen vinden van een dergelijke nijverheid in Sint-Amandsberg. In de buurt van Lokeren waren er ook nog viltbewerking te Zele en te Hamme, waar de Amerikaanse firma Jonas & Naumbourg de geïmporteerde Amerikaanse en Australische konijnenvellen liet bewerken³.

Waarom kwamen voornamelijk Britse firma's naar Vlaanderen om hun konijnenvellen tot het begeerde vilt voor hun verschillende soorten hoeden te laten omvormen? De Britse viltproductie, die in de 18de eeuw geconcentreerd was in de regio's van Bristol en Manchester, was in de 19de eeuw op grote schaal

alleen nog terug te vinden in het Londense Bermondrey, waar in een "fabriek" tot 300 mensen werkzaam waren⁴. In London, waar de industriële hoedenmakerij zijn zwaartepunt had, waren er in die 19de eeuw meer bereidwillige armen voor de ongezonde job te vinden dan in het zich verder industrialiserende Bristol en Manchester. De "mat hatter" was immers een aangeklaagde arbeidsziekte, die bvb. ook figureerde in de roman Alice's Wonderland, maar die als wanneer er voldoende arbeidsplaatsen vrijkwamen in andere industrietakken, gezien hun kwalijke reputatie, met een arbeiderstekort kampten. Weinig arbeidskrachten betekent hogere urenlonen en die vilt-hoed moest zo goedkoop mogelijk gemaakt kunnen worden, kwestie van nog een redelijke winstmarge te hebben.

Outplacement was dan ook een van de weinige opties die de Londense hoedenfabrikanten hadden om hun grondstoffenaanvoer veilig te stellen. Vlaanderen was niet ver, er was een oude, ambachtelijke viltnijverheid actief, en bovenal voldoende goedkope arbeidskrachten, zeker in de nijverheidsdorpen van het Waasland. De aanvoer via de waterweg (van Antwerpen met een beurtschip tot Lokeren) was relatief goedkoop.

De Britse handelshuizen werkten met koppelbazen, waarmee nieuwe associanten van de Londense hoedenfabrikanten kwamen kennis maken. Hierbij kwam zeker ook de behandeling van het viltprocédé aan bod, maar allicht meer om de bestending van de kwaliteit te kunnen controleren en nieuwe koppelbazen te contacteren, dan wel op de "stiel" zelf te komen aanlezen, aangezien men een bloeiende viltproductie gekend had in Engeland (zie hoger). In de Nederlandse Kempen hebben Britten ook geprobeerd om eind 19de eeuw in de regio Eindhoven vellen tot vilt te laten bewerken, evenwel zonder veel resultaat. Vooral de Lokerse koppelbazen waren happig om verder met de Britten samen te werken.

De (toen nog) goede (en goedkope) watertransportmogelijkheden, de lage loonlast, het (gewillig) arbeidersoveraanbod en een even gewillige overheid (minder druk op het Bureel van Weldadigheid) maakten dan de Britten na 1850 hun basisbewerkingen voor de viltproductie naar Vlaanderen brachten. Hoer hadden ze geen last van een slecht imago, hoge lonen en een arbeiderstekort. Het sociaal en ecologisch passief is

voornamelijk voor Lokeren en op die manier heeft Lokeren inderdaad een speciale plaats in de economische geschiedenis van de laatste twee eeuwen veroverd. De oorzaken hiervan kennen en begrijpen is even belangrijk als de technologische evolutie van een nijverheid reconstrueren, wat evenzeer belangrijk is vanuit industrieel-archeologisch en saneringsoogpunt.

Voetnoten

1 Voor de algemene chemische verontreinigingssporen die men hierbij kan terugvinden zie J. NIEUWKOOP, *Bodemverontreiniging op voormalige bedrijfsterreinen* (Eindhoven, 1993) p. 358-360.

2 Provinciaal Archief; hier dat van de Provincie Oost-Vlaanderen (Depot RABeveren); de Nijverheidstellingen zijn hierbij eveneens een niet te versmaden bron.

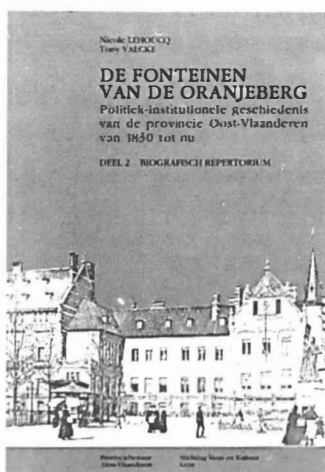
3 In Frankrijk blijkt men voor de vervaardiging van vilt de voorkeur gegeven te hebben aan lamswol; cf. F. MAILLARD-DANTZER, "Feutre", in L. GUILLET & M. DE TORO, *Larousse de l'Industrie et des Arts & Métiers* (Paris, 1935) p. 588-589.

4 Cf. B. TRINDER (ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Industrial Archaeology* (Oxford, 1992) p. 252, 324. Verwijst o.a. naar M.E. BURKETT, *The Art of the Felt Maker* (Kendall, 1979).

Met
de sympathie
van de

Generale Bank

452 p., 225 foto's
1.500 fr.

Bestelling:
Uitgeverij Stichting Mens en Cultuur
Groot-Brittanniëlaan 43
9000 Gent
of
via de boekhandel
ISBN 90-72931-71-8

Nicole LEHOUCQ
Tony VALCKE

**DE FONTEINEN
VAN DE ORANJEBERG**

Politiek-institutionele geschiedenis
van de provincie Oost-Vlaanderen
van 1830 tot nu.

DEEL 2 . BIOGRAFISCH REPERTORIUM
met gegevens over de 18 gouverneurs, 80 gede-
puteerden, 18 voorzitters van de Provincieraad,
1335 provincieraadsleden en 9 provinciegriffiers
die de provincie Oost-Vlaanderen de voorbije
160 jaar hebben bestuurd en besturen.

Een bijzonder nuttig naslagwerk!
Uitgave i.s.m. het Provinciebestuur
Oost-Vlaanderen

PRIVATISERING GEMEENSCHAPPELIJKE WEIDE

Publiek protest met volkstoeloop te Semmerzake (1669)

W.L. BRAEKMAN

Op 21 maart 1676 worden Philip Vermeeren en Jan Sorgheloose, twee landbouwers uit Semmerzake, door de Raad van Vlaanderen veroordeeld tot de knieval voor het Hof, "verclaerende overluijt", dat het hun ten laste gelegde feit hun "hertelick leet is". Bovendien worden ze gedurende drie jaar uit het dorp verbannen.

Uit de sententie¹ blijkt dat op 14 september 1669 een zekeren Louijs Spanoghe, de eigenaar van enkele weiden te Semmerzake, aldaar verscheidene werklieden had doen komen "omme dezelve meerschen te begrachten ende bevrijden". Hij liet dus weiden die tot dan toe door de dorpsgemeenschap als gemeenschappelijke weiplaatsen werden gebruikt, met een gracht afsluiten.

Toen hij daarmee bezig was, kwam daar

eene groote troupe van vrouwen ende kinderen voorsien met stocken, spinrocken ende hoorne ... dewelcke met ghewelt hun door de grachten hebben begheven op de voors. meerschen, daer oppe was staende den voors. Spanoghe, ende roepende: "moort, val aan", aen hem ghegheven diversche stockslaeghen, aftreckende sijnen hoet, craeghe ende causebanden.

Vermeeren was de vrouwen gevolgd met een "vurcke"² in de hand en Jan Sorgheloose met een roer³, al roepende: "smijt den schelm doot !" In plaats van de vrouwen van hun voornemen af te brengen, zo besluit het vonnis, hebben ze door hun aanwezigheid die aanval op de landeigenaar "gheauthoriseert ende ghesecondeert".

Uit de ondervragingen van de twee veroordeelden, op 13 juni 1670, krijgen we natuurlijk een andere versie te horen⁴.

Philip Vermeeren, toen 48 jaar oud, verklaart dat hij op die bewuste septemberdag zijn koeien was gaan halen op de "ghemeene meerschen", in de buurt van de eigendom van Spanoghe. Toen hij rond de middag met zijn dieren naar huis vertrok, was hij onderweg

ghemoetende een deel vrouwen, onder andere sijne huysvrauwe, hebbende in haere handt een cleijn spinroccken met wat vlas ofte werck daeranne, mitsgaders de huysvrauwe van Jan Scheldewatere, de gone van Joos Sorgheloose met noch andere.

Ook Jan Sorgheloose (dezelfde die hierboven, bij vergissing, Joos wordt genoemd) pleit onschuldig. Hij was aan

het werk op het land toen hij heeft "ghehoort groot ghetier van vrouwen ontrentde meerschen van Louys Spanoghe". Hij nam zijn roer, dat niet geladen was, en ging zien wat er gaande was. Hij vond vele vrouwen op weg naar de weide van Spanoghe, onder andere de vrouw van Jan Scheldewatere, "den welcke blaesde den hoorn". Hij hoorde de vrouwen ook schreeuwen: "den werewolf, werewolf!" Daar hij meende, zo verklaart hij, "dat effectivelick eenen weere wulf was", vroeg hij: "waer is den weere wulf?" en beweert hij dat hij

int minste niet en heeft gheweten van eenich complot ofte factie, ende dat hij alleenlick ontrent den voors. meersch is ghecommen up het ghetier vande voorseide vrouwen, onder de welke de gone vanden confessant ooc was, sonder dat hij dat wiste.

Op 5 oktober 1671, maanden nadat de Raad Vermeeren en Sorgheloose reeds had veroordeeld, wordt in verband met deze zaak ook een zekere Lieven Schepens ondervraagd⁵. Wellicht was die kort na het gebeuren ondergedoken

omdat het gerecht zich met de zaak bemoeide en had men hem pas maanden later kunnen voorleiden. Ook hij was "ten tyde als ghebeurde ... de foele op den meersch van Louys Spanoghe" gaan zien wat daar gaande was. Hij verklaart dat hij "inder waerheijt onnosel", d.i. onschuldig is en vraagt vrijgelaten te worden. Het is waarschijnlijk dat het Hof zij vraag heeft ingewilligd.

Het woord "foele", wel hetzelfde als het Franse woord *foule* (massa volk), wordt hier gebruikt in een ongewone betekenis: volksopstoot als manifestatie van publieke afkeuring of strafexpeditie, een verschijnsel dat nauw verband lijkt te houden met de scherminkeling of volksgericht. Alleen het ludieke element ontbreekt hierbij volledig.

Voetnoten

1 RA Gent, *Raad van Vlaanderen*, nr. 8395, fo. 2r-3v.

2 *Vurcke*: hooivork, gaffel

3 *roer*: soort geweer.

4 RA Gent, *Raad van Vlaanderen*, nr. 8569.

5 RA Gent, *Raad van Vlaanderen*, nr. 8570.